

Mardin Arapça Diyalekti, yazar Mehmet Şayır
(1. Baskı, İstanbul: Akdem Yayınları, 2017; 177 s.)
Review of Mardin Arapça Diyalekti, by Mehmet Şayır
(1st Edition, İstanbul: Akdem Publishing, 2017; 177 p.)

Değerlendiren/Reviewed by
Emin Cengiz

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Assistant Professor Dr., Şırnak University, Faculty of Divinity, Department of Arabic
Language and Rhetoric
Şırnak, Turkey
fatih-emin@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5109-1342>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 04 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 09 Mayıs / May 2019

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran / June 2019

Cilt / Volume: 10 Sayı / Issue: 22 Sayfa / Pages: 381-386

Atıf / Cite as: Cengiz, Emin. "Mardin Arapça Diyalekti, yazar Mehmet Şayır (1. Baskı, İstanbul: Akdem Yayınları, 2017; 177 s.) [Review of Mardin Arapça Diyalekti, by Mehmet Şayır (1st Edition, İstanbul: Akdem Publishing, 2017; 177 p.)]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 10/22 (June 2019): 381-386.

<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.549162>

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Theology, Şırnak, 73000 Turkey). All rights reserved.

Anadolu coğrafyası son derece zengin ve köklü bir kültürel mirasa sahiptir. Bu önemli değerlerden birisi de sahip olduğu dil çeşitliliğidir. Türkiye'nin güney ve güneydoğu hattında uzanan bölgelerde yaşayan Arap asıllı halkların konuştukları Arapça diyalektleri de bu değerlerdendir. Somut olmayan kültürel miraslardan sayılan bu hazinelerin tespiti ve korunması büyük önem arz etmektedir. Son dönemlerde özellikle batılı araştırmacıların ve ülkemizdeki dil bilimcilerin Anadolu'da konuşulan Arapça diyalektleri üzerindeki çalışmalarla bu lehçeler hem ülkemizde hem de dünyada tanınır olmuştur. Ayrıca bu çalışmalar sayesinde adeta bir varlık mücadelesi veren söz konusu diyalektlere ait pek çok unsur kayıt altına alınabilmiştir.

Dr. Mehmet Şayır tarafından kaleme alınan *Mardin Arapça Diyalekti* isimli bu eser de Mardin yöresinde konuşulan Arapça diyalektini sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdizimi açısından üç bölüm olarak incelemeyi amaç edinmiştir. Sesbilgisi bölümünde bu lehçenin fonetik yapısı, biçimbilgisi bölümünde kelime yapısı, sözdizimi bölümünde ise cümle yapısı verilen örneklerle ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Türkiye'de konuşulan Arapça diyalektler söz konusu olduğunda araştırmacıların karşısına çıkan ilk ve belki de en önemli problem bu lehçeler yazılırken kullanılacak uygun bir alfabenin tespitidir. Nitekim bir yazılı dile dayanmayan, kendi varlıklarını şifahen devam ettiren ve uzun yıllar boyunca pek çok kültür ve medeniyetle sıkı bir etkileşim halinde olan bu lehçeler hem fonetik hem de morfolojik bakımdan büyük değişikliklere maruz kalmışlardır. Dolayısıyla bu lehçeler fasih Arapçanın ses varlığının yanında Türkçe, Kürtçe, Farsça, Süryanice gibi yakın çevrede konuşulan diğer dillerin seslerini de kullanmış, böylece zengin bir ses yapısına sahip olmuşlardır. Bu durum göz önüne alındığında, söz konusu diyalektlerin yazıya geçirilmesinde sadece Arap alfabesinin kullanımının yeterli olmayacağı açıktır. Diğer yandan latin alfabesinin kullanımını ise bir zorunluluk

olmuştur. Hatta bu lehçelerde bulunan bazı seslerin latin alfabesinde de bulunmaması, araştırmacıları bu alfabenin yanında bir takım transkripsiyon işaretleri ve harfleri geliştirmeye sevk etmiştir. Zira *Mardin Arapça Dialekti* adlı bu eserin başında da bu zorunluluğun farkında olan yazar, eserde kullandığı alfabe ve transkripsiyon hakkında bilgi vermiştir (s. 12-14). Bu anlamda söz konusu lehçeye dair sahadan toplanan ses, görüntü ve gözlem verilerinin çözümlenmesinde kullanılan transliterasyon, IPA'nın yanı sıra *İslam Ansiklopedisi*'nden yararlanılarak oluşturulmuştur (s. 26).

Yazar, giriş bölümünde Arap ülkelerinin; resmî dilde ve yazı dilinde Modern Standart Arapçayı (MSA) kullandıklarını, ancak günlük konuşmalarında mahallî lehçeleri tercih ettiklerini ifade ettikten sonra bu dili tam manasıyla öğrenmek ve etkin bir şekilde kullanabilmek için yerel lehçelerin de öğrenilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır (s. 17). Ayrıca Mardin yöresinde Arap unsurların yerleşim tarihine dair bilgiler vermiş ve günümüzde Mardin il sınırları içerisinde Arapçanın konuşulduğu bölgelerin bir çerçevesini çizmiştir (s. 19-23).

Çalışmada Mardin şehir merkezi ile yakın çevresinde yer alan köy ve kasabalarda konuşulan Arapçanın قَيْلُ / *Qiltu* lehçesi ele alınırken; Urfa ve çevresinde konuşulan Gilit lehçesi, Hatay yöresinde konuşulan Şam lehçesi ile Siirt yöresinde konuşulan Qiltu lehçesinin Siirt ağızı kapsam dışında tutulmuştur (s. 24). Anadolu'da konuşulan Arapça diyalektleriyle ilgili çalışmaların büyük çoğunluğunun batılı araştırmacılar tarafından yapıldığına vurgu yapan yazar; bu tür araştırmaların ülkemizde yeni yeni başladığını, bu çalışmaların ülkemizdeki araştırmacılar tarafından yapılmasının önemini belirtmiştir. Ardından başta Qiltu lehçesi olmak üzere Anadolu'da konuşulan Arapça lehçelerini konu edinmiş araştırmalar hakkında kısa bir bilgi vererek giriş bölümünü tamamlamıştır (s. 26-30).

Birinci bölümde Mardin Arapça diyalektinin ses yapısı ve fonetik özelliklerinin lehçenin betimlenmesinde oynadığı rolü tespit etmek için söz konusu lehçede bulunan sesler ile fasih Arapçadaki seslerin bir nevi karşılaştırması yapılmıştır. Bu anlamda Mardin yöresinde konuşulan Arapça lehçesinin kendisine has bir özellik taşıdığı ifade edilmiştir. Örneğin ق / qâf sesinin Bağdat, Şam ve Kahire gibi birçok Arapça lehçeden farklı olarak Mardin Arapçasında fasih Arapçaya çok yakın bir formda seslendirildiğine dikkat çekilmiştir (s. 32-34). Eserde Mardin Arapçasında kullanılan seslerin alt birimleri ve farklı kelimelerde farklı harflerle bir arada kullanıldıklarında ses dalgalarında oluşan ince farklılıklarla ortaya çıkan nüanslara da değinilmiş, böylece lehçeyle ilgili derin bir incelemenin içine girilmiş ve pek çok ayrıntı gün yüzüne çıkarılmıştır (s. 38-47). Lehçe çalışmalarında bu tür derinlemesine incelemeler son derece önemlidir. Zira yazılı kültürden yoksun olan bu Arapça lehçelerin fonetik yapılarında bazen çok kısa mesafede bile farklılık oluşabilmektedir. Bu farklılıkların altında coğrafi etkenlerden refah seviyesine veya

etkileşime girilen komşu kültürlere kadar çok çeşitli nedenler yatıyor olabilir. Tüm bunların tespitini yapabilmek ve lehçenin portresini çizebilmek için buna benzer ayrıntılı çalışmalar yapmak gerekmektedir.

Lehçenin ses yapısının incelendiği birinci bölümde başta Türkçe olmak üzere diğer dillerden ödünç alınan kelimelerin Mardin Arapçasına geçerken nasıl bir fonetik değişikliğe uğradığına değinilmiştir (s. 54-56). Bunun yanı sıra yabancı dillerden ödünç alınan bazı kelimelerin Arapça fiil yapısına uyarlanarak yeni fiil türetme şekillerine de yer verilmiştir (s.56-59). Ancak yabancı kelimelerden fiil türetme işlemine bu bölümde değil de lehçenin biçimbilgisi açısından incelendiği ikinci bölümde yer verilmesi daha doğru olurdu. Zira ödünç kelimelerden yeni kelime veya fiil türetme faaliyeti fonetik bir olaydan ziyade yapısal bir özelliktir. Nitekim yazar, Türkçe ve diğer yabancı dillerden Türkçe üzerinden geçmiş kelimelerin Mardin Arapçasında erillik ve dişilik ile teklik ve ikilik açısından hangi formlarda kullanıldığına, lehçenin biçimbilgisi açısından incelendiği ikinci bölümde yer vermiştir (s. 89).

Mardin Arapça diyalektinin biçimbilgisi açısından incelendiği ikinci bölümde biçimbirim (morfe) çeşitleriyle birlikte isim ve sıfat tamlamaları, çoğullar, Türkçe ve diğer yabancı dillerden lehçeye geçmiş olan kelimelerin çoğulları, fiiller ve fiil çekimleri, harf-i cerlerin fillerle birlikte kullanım şekilleri ve fiillere kazandırdıkları yeni anlamlar, zamirler, soru edatları ve soru cümleleri gibi konular ele alınmıştır. Bu anlamda yapılan saha araştırmalarında yer yer bazı kelimelerin bölgede farklı anlamlarda kullanıldığı veya aynı anlamlar için farklı kelimelerin tercih edildiği tespiti yapılmıştır (s. 71). Bu durum Anadolu'da konuşulan Arapça lehçelerin hemen hemen hepsinde gözlenebilmektedir. Bunun en önemli sebebi, bu lehçelerin bir yazılı dile dayanmamaları ve sözlü kültürün dış faktörlere karşı daha savunmasız olmasıdır.

Eserde az da olsa bazı yazım yanlışlıklarına da rastlanmıştır. Örneğin قيناغچيه / qaynaqçiyé (kaynakçılar) kelimesinin Türkçesi sehven “kaçakçılar” olarak yazılmıştır (s. 73). Yine eserde Arapçanın gramer istihlaları yerine Türkçe karşılıklarının tercih edilmesi kanaatimizce eleştirilmesi gereken bir husustur. Örneğin eserde harf-i cerler için “ilgeç” (s. 102), muttasıl ve munfasıl zamirler için “bitişik ve ayrık zamirler” (s. 97,99), ef’âl-i hamse için “beş fiil” (s. 114), esmâ-i hamse için “beş isim” (s. 115), fiil fail uyumu için “özne yüklem uyumu” (s. 131) vb. terimler kullanılmıştır. Ancak özü Arapça olan bu lehçenin Arap dili gramerinin istihlalarıyla açıklanmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir. Yazarın lehçeyi genellikle Türkçe gramer terimleriyle açıklama gayreti Arapçayı bilmeyenlere bu lehçeyi tanıtmak maksadına matuf olabilir. Ancak bunun yerine ilgili terimlerin karşılıkları parantez içerisinde verilseydi her iki hassasiyet korunmuş ve denge sağlanmış olacaktı.

Hemen hemen bütün Arapça lehçelerin, yabancı dillerden ödünç alınan kelime ve yapıları Arapçalaştırma gayreti veya söz konusu ifadeleri Arapçanın kalıplarına sokma çabası içerisinde oldukları görülmektedir. Mardin'de konuşulan Arapça diyalektinde de bu tür girişimleri görmek mümkündür. Örneğin yabancı dillerden ödünç alınan kelimelerin Arapça fiil kalıplarına uyarlanması (s. 56-59), bu tür kelimelerin Arapçadaki çeşitli cemi formlarına sokularak çoğullarının oluşturulması (s. 89) veya cinsiyet ayrımı bulunmayan bir dilden ödünç alınan kelimelerin ya müzekker (eril) ya müennes (dişil) olarak algılanması (s. 116-120) gibi hususlar bu lehçenin ödünç kelimeleri Arapçalaştırma gayreti olarak görülebilir.

Mardin Arapça diyalektinin biçimbilgisi açısından incelenmesi neticesinde bu lehçede kişilere göre eril-dişil ve tekil-çoğul gibi çekimlerin bulunduğu ancak ikil formun yalnız bir şeyin adedini belirtirken veya vücudun çift organlarından bahsederken kullanıldığı ve sadece *ين* / *eyn* şeklinde mansub olarak geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu yönüyle de söz konusu lehçenin morfolojik açıdan Arapçanın pek çok hususuyla örtüştüğü ve Kahire, Şam ve Bağdat lehçelerinden farklı bir özellik taşıyan kendine has bir lehçe olduğu tespiti yapılmıştır (s. 126).

Mardin Arapça diyalektinin sözdizimi açısından ele alındığı üçüncü bölümde, işaret zamirleri, cümleyi oluşturan öğelerin konumu ve birbirleriyle olan uyumu, olumsuzlama türleri, soru edatları vb. konular örnekler üzerinde incelenmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse sözcüklerin cümle içerisindeki konumları ve çeşitli pozisyonlara göre kazandıkları farklı anlamlar üzerinde durulmuştur. Tüm bunlar yapılırken zaman zaman da Mardin lehçesi ile fasih Arapça arasında karşılaştırmalar yapılmıştır.

Mardin Arapçasında genellikle diğer Arapça lehçelerde de görüldüğü gibi çoğulların nasb, cer ve ref durumlarında îraba göre değişmediği ve daima *ين* / *în* şeklinde geldiği, ayrıca izafette de sondaki *ن* / *nûn*'un düşmediği müşahede edilmektedir (s. 138-140). Bunun yanı sıra lehçede *كان* / *kênê* nakıs fiilinin gerçek anlamı ve işlevinin yanında çeşitli anlam ve yapılarda kullanıldığına dikkat çekilmiştir (s. 140-147).

Mardin Arapçasında soru sorma biçimi soru edatları veya vurguyla yapılır. Soru edatları fasih Arapçadaki soru edatlarıyla örtüşmekle birlikte lehçenin kendisine has bir yapıda geliştirdiği yeni soru edatlarından da söz etmek mümkündür (s. 149). Örneğin *أشقد* / *aşqad* (ne kadar, kaç), *أيش - أش* / *eyş - iş* (ne), *قَي* / *qay* (neden, niçin) gibi edatlar fasih Arapçada bulunmayıp söz konusu lehçenin zaman içerisinde geliştirdiği soru edatlarıdır.

Sonuç olarak Mardin'de konuşulan Arapça diyalektinin Arap dilinin belirgin özelliklerini taşıdığı için Arapçanın bir lehçesi olduğu ve *el-Lehcetu'l-Cezraviyye* diye bilinen Arapça lehçenin Mardin versiyonu olduğu tespiti yapılmıştır. Yörenin

coğrafi yapısının lehçeyi dış etkenlerden muhafaza ettiğine, dolayısıyla lehçenin Türkçe ve Kürtçeden etkilenmiş olmakla birlikte kendi ses ve yapı varlığını koruduğuna vurgu yapılmıştır. Diğer dillerle olan etkileşim neticesinde lehçenin fonetik yapısının zenginleştiği gerçeği de dikkate değer özelliklerden birisidir (s. 167). Son zamanlarda okullaşmanın artması, görsel ve işitsel medya araçlarının etkisi ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla lehçenin başta Türkçe olmak üzere yoğun bir şekilde yabancı dillerin etkisi altına girdiği ifade edilmiştir (s. 168).

Mardin Arapça diyalektinin sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdizimi bağlamında ele alındığı bu çalışmada söz konusu lehçenin sahip olduğu pek çok farklı özellik ortaya konmuş, böylece bu lehçenin genel bir çerçevesi çizilmek istenmiştir. Lehçenin çeşitli açılardan incelendiği bu çalışmanın hedefini büyük oranda gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Ancak lehçenin bütüncül bir betimlemesinin yapılabilmesi için bu dilde var olan sözlü edebiyat unsurlarının da ortaya konması son derece faydalı olurdu. Bu anlamda yörede kullanılan atasözü, deyim, bilmece, hikâye, ninni, ağıt, şarkı, türkü gibi sözlü edebiyat unsurlarının tespiti hem lehçenin tasvirinin yapılmasında hem de bu değerlerin kayıt altına alınıp muhafazasının sağlanması noktasında önemli bir faaliyettir. Söz konusu çalışmada eksik kalan bu hususun en yakın zamanda ülkemizin dil bilimcilerinin ilgisini çekeceğine olan inancım tamdır.